

TE RIMA TEKAU NGAHURUTANGA
O TE WHARE WĀNANGA O WAIKATO

Ngahuia Dixon

E te Whare Wānanga o Waikato – te tohu o te mātauranga, tēnā koe. Tēnā koe i roto i tō rima tekau tau ngahurutanga. Kua pakeke haere koe. Kua tau atu koe ki tērā kaumātuatanga nō reira me mihi ka tika. He hōnore nui tēnei mōu ake i te mea nāu te moana o mātauranga i roto o Waikato i tuku kia rere, kia pari, ka rere anō. He wai marino ēnei i ētehi wā, he rehtai i ētehi atu, he wā anō ka karekare, ka haruru rānei i te pai o te rere o āu mahi. Ahakoa ēnei huringa o ngā awa o te wā, kei te rere tonu te moana nei, me ōna pikonga ki uru, ki rāwhiti, ki tonga, ki raki rānei, arā ki ngā pito katoa o te ao. He mātauranga ēnei i tukuna e koe kia pīoioi i te ao. Hei aha - hei whakawhānui ki te mātatoru o te tangata, he aha kei ō whare kōrero, hei whakakīkī haere i ā rātou kete mātauranga, ahakoa Māori, tauwiwi huri noa. Koinei ngā korowai mō ngā manu i kai i te mātauranga nāu i rumaki. Ināianei arā te kōrero:

Nō rātou, nō mātou, nō tātou te ao

E kore e mimiti ēnei huarahi tautoko āu, nā mēnā ka tūwhera tonu tō ngākau ki ngā kete kōrero, mātauranga āku ake a ngāi-Māori, kei hea mai tō mana.

Whakarongo mai. Ka waiho koe mā tō taha tauwiwi noa e whakarite ō mahi mō āu whare kōrero, koinei te wā ka mimiti haere te tai. Mehemea ka whakapono tonu koe ki tōku ao Maori me ōna mātauranga tōtika ana tō hīkoi. He tika hoki kei āu a-Māori nei he mātauranga nō tuawhakarere, hei whakatūwhera atu i tōku ao, me ōna mōhiotanga katoa.

Ahakoa tō taha tauwiwi, i pūawai ētehi moemoeā mōku mō ngāi-Māori. Engari kia tūpato, kia kakama hoki kia puta ai ngā huarahi rerekē hei whakaako tauira. Arā te kaupapa Maori, arā anō ngā huarahi whāwhā ake mā te tauira, kia reka haere ai te mātauranga e whāia ana e rātou. Āe - kua mā te tuhi noa iho, whakamahia ngā ringa ki te whāwhā i ngā kaupapa e whāia ana e rātou. Kua hoki e tukua mā ō rōpū tauwiwi anahe, hei whakaaro kei a rātou noa te huarahi tika mō aua mātauranga rā te whakaako. Kia kaha koe te whare wānanga ki te kimi oranga mō ngā uri whakaheke, e taea ai e rātou te ārahi ō rātou iwi.

Ko te hōnore ki a koe ko tēnei - nāu ka mōhiotia he hōhonutanga anō kei tōku, kei tō te ao Māori mātauranga. Koinei te moana kua tukuna e koe kia rere – waiho kia haere i ōna pikonga katoa.

Ngā tohu o tō ao

Mai tō whānautanga mai he maha ngā whakaritenga, whakahaerenga mātauranga kia ū ai ō tauira o tēnā wā, o tēnā whakatūpuranga ki uta. He whakatūpato anō. Kua e waiho mā ēnei mihi nui hei whakaaro kua oti tērā taha. Anei ētehi o aua wawata kua puta ake i tō taikaha, tō whakapono me whakanui anō ō te ao Māori mātauranga.

Mātauranga Māori

Tuatahi me mihi atu ki tō hononga i te kaupapa mātauranga ki a Waikato iwi, ki te motu whānui hoki. I kite koe mā te tautoko i tērā taha e kore koe e noho pani i te ao Māori. Kāre e kore i mōhio koe ka whakawāhia koe, ka tirohia e te mātotorutanga o te iwi e noho ana i waenganui i a koe.

Tuarua nā tērā whare ōu nā Te Kāreti Whakaako Kaiako o Kirikiriroa i whakatū tētehi marae ki runga tonu i te whenua o Waikato iwi. Ka hoki ngā mahara ki a rātou i kaha kia oti ai ngā wawata. Arā ngā tāngata i kakama kia tū. Ko Hori Marsden rātou ko Atihana Johns, huri noa.

He whakaaro anō kei konei - kua tae pea te wā hei titiro ki tētehi marae nui ake hei whakaruruhau, hei

whare rūnanga, wānanga hoki, kia puta ai te mātauranga ahakoa he aha, i runga i te whakaaro pai. Mā konei kitea ai ngā whakaaro o tēnā, o tēnā, kia taea ai te wetewete te hōhonutanga ake o te mātauranga kei roto. Ka whai hua i tēnei huarahi tāu ake whakataukī, arā he aha te mea nui i te ao whānui.

‘Ko te tangata’

Nā i konei pūa o mata kia kite koe i ngā whare wānanga o te motu, me ōna marae e whakamahia ana hei whakawhitiwhiti whakaaro hōhonu. Ka taea tonu e Te Ao Hurihuri marae te whakamahi, hei whare wānanga anō. Engari kāre e kore he maha tonu ngā rōpū ka hiahia kia whakamahia a ia hei whare whakaako. Whakaarohia ake te kaupapa nei.

Ka kaha koe i te mea ki tāku titiro nāu nā tō Tari Māori te kawenga tuatahitanga o te mātauranga Māori ki ngā tōpito o te Ika-a-Māui. Ko te aha tērā kaupapa – ko te reo, ko ngā tikanga, i raro i te korowai o te Tiwhikete mō te Mātauranga Māori. He kaupapa tēnei i whakamātauhia ai tō kaha i a koe ka pakeke haere. He tika ka tirohia mēnā ka tū kaha koe, ka tū rangatira mai i tō mātou taha. I ū i a koe aua kaupapa nō reira kei konā tonu pea te tautoko mō aua whakaaro hou e puta ake ana.

Ko te kaha - kore rawa koe i whakarongo atu, i huri kē i tō mātou taha. Ko te pātai he aha koe i pēnei ai? Ki ōku whakaaro ko ō kaiārahi, pērā i ētehi i reira i te tīmatanga, huri mai ki a Wilf Malcolm, i whakapono me whānui ake tō kawē i tō kaupapa ki te whāngai mātauranga ahakoa ki a wai. Kore koe i whakaaro mō tō taha tauwi noa. Waimarie mātou a ngāi-Māori i kō noa atu tā rātou, tā Wilf mā titiro, ahakoa te tukituki mai o tōna ake ao tauwi. Me mihi ki a koe e te kaumātua Wilf, tangata rangimarie, kite i te pai, i te mātauranga hoki kei te ao, ahakoa ki hea. Ka mihi anō i te mea i whakairo atu koe ki tō ao he mātauranga anō kei waho atu o te ao Pākehā. Kua puta te hua, kua kitea e te ao whānui tōku tō te ao Māori mātauranga.

Kua kitea ināianei e whāwhā mai ana ō Kura katoa ki tētehi timotimo nei o tō te ao Maori, me ō ngā iwi-taketake mātauranga. Engari kia tūpato anō, kei waiho mā aua Kura anō e tohutohu mai ki a au, Māori nei, anei te tikanga o ō mātauranga. I tua ake i ēnei whakamātau ko tōna mutunga mai, hei painga mō tō te ao whānui tauira, mōu hoki e Te Whare Wānanga.

He painga anō i tua atu i puta mai i ō mahi tautoko. Nā tō whakaaenga kia tū rangatira ahau, a ngāi-Māori, arā ko te Pua Wānanga ki Te Ao te mutunga mai. Ahakoa kei te puāwai tonu tēnei taha ōu, me kaha koe ki te tiaki i a ia. He aha ai? Koinei te whakahekenga mai o rātou i nanao mai ki te ao Māori o mua, o nāianei hoki – nā e puta ana ēnei tauira hei ārahi i ō rātou iwi, te ao Māori whānui hoki. I hari mai rātou i ā rātou kete kōrero:

Ahakoa iti he pounamu

I nanao mai, i mahi, i aroha mai, i raupā ngā ringaringa kia riro mai te korōria, te hōnore mōna ake, huri atu ki te iwi, hapū, me te whānau. Arā e whakaahuatia mai rā te kōrero rongonui a tō tātou tupuna rangatira nei a Te Puea i ana kupu ki tōna iwi: Anei te whakatinanatanga o tō rātou whakapau werawera:

Mahia te mahi

Nā kei te mahia tonutia e tō Kura Māori. Ko te pātai hei whakautu ko tēnei. Kei te pērā ētehi atu o ō Kura e ako nei i ngā kaupapa Māori. E kōrero ana mō ā rātou timotimo mai - kei te raupā ō rātou ringa, he kōrero noa iho rānei?

Arā anō te kaupapa nui rawa nāu i tautoko mai – Te Tohu Paetahi - kua tino puāwai tēnei kaupapa mō rātou e hiahia ana ki te whai i tō tātou reo rangatira. Ka mihi anō ki te pītatanga mai o tēnei whetū o te Kura, a te Kura hoki. Koinei te huarahi e uru tonu mai ai te tauira ki te Pua Wānanga ki Te Ao.

Te Tari Rangahau Māori

Nāu anō hoki e Te Whare Wānanga te Tari Rangahau Māori i raro i a Tā Te Kotahi Mahuta i tautoko. Koinei te kōhanga i wetekina ai ngā take hei hiki i te Kerēme Raupatu a Waikato, he taurira, me te huarahi hoki hei whai, mō te nuinga o ngā kerēme whānui a te ao Māori. Nō reira kua whai hua tō rima tekau tau i te ao.

Arā anō hoki tāu whakataunga i tētehi pou Māori teitei nei, mō āu kaupapa ake, mō Māori, me te Pua Wānanga ki te Ao. Ko te ātaahua me te whakamīharo ki tēnei, ko te tangata nāu i tohu, he wahine - ko Tuhiwai Smith. Mā tēnei tūranga kua kitea e te iwi he ngākau anō tōu me ōna kōrero tautoko.

Huri mai anō ki tēnei ao, ahakoa hurihuri, ahakoa pōioioi, kua puta anō he hua i a koe – arā ko te rā a Te Whare Wānanga hei whakanui i te Kīngitanga. Ia tau ka puta he kaupapa, he kōrero, he tirohanga whakamua.

Hei tirohanga whakamuri i ēnei pitopito kōrero ka hoki ngā mahara ki a rātou i kaha kia ū ai a Māori mā ki uta. Ko Tīmoti Kāretu tērā – nōna te kaha i te wā i a au i konā. Ko tāna kia tū rangatira, kia tika te kawē i te reo, te mau ki ngā tikanga, me te akiaki i ā mātou taurira nei kia pupuritia te mana Māori ahakoa he aha. Ko Wharehuia Milroy rāua ko Hirini Melbourne hoki ērā, huri mai ki a John Murumāra i tautoko, i ārahi kaupapa kia kau ai te taurira ki te tahatika o awa mōhioatanga, e tū kaha ai i te moana o mātauranga. I ō kaokao katoa ēnei kaiārahi. Nōu te korōria.

I kaha koe, Te Whare Wānanga, ahakoa ngā komeme a tōu anō ao, ki te titiro ki tua atu o āu ake taiapa, o ōu ake pakitara, me te kite he ao anō i waho atu o tō tauiwī. Nāu, tō mātou Whare Wānanga i puta ai ēnei āhuatanga, ēnei akoranga kia rongō ai te ao i tōu, me tō te ao Māori kakara, ōna reka, ōna pikonga anō hoki.

He hokinga whakaaro, he tangi ngākau mō rātou kua wehe atu, he tirohanga whakamuri kia kore ai e wareware i tō aroha mai ki a au Māori, hei haerenga whakamua kia whai hua ai ngā kete kōrero.

Ka mihi e tō tātou Whare Wānanga, arā ko tō ingoa tonu o Waikato, te huarahi ārahi i a koe. Ko koe te whare wānanga i kore matakū kia whānui ake te titiro i mua noa atu i ētehi atu. Ko te moemoeā e te Whare Wānanga kei konā tonu tō ngākau aroha hei tautoko mai i a au Māori nei ahakoa he aha.

Hei kōrero whakakapi me tiki atu aua kupu rongonui nei kia mōhioatia ai ahakoa he aha kei konei tonu tāua, e haere tahi ana, kua ki muri, kua ki mua – engari ngātahi te hīkoi.

*E kore ahau e ngaro
He kākano i ruia mai i Rangiātea*

Kia ora.